

ТИХОМИР Р. ЂОРЂЕВИЋ

ИЗ СРБИЈЕ КНЕЗА МИЛОША

СТАНОВНИШТВО — НАСЕЉА

Б Е О Г Р А Д

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА

1 Кнез Михајлова улица 1

1924

2. РУМУНИ

Раширеносиј Румуна у Србији за владе Кнеза Милоша. — Бројно стање. — Старијина Румуна у Србији. — Зло стање Румуна у Румунији. — Рассељавање њих иако на све стране, па и у Србију. — Досељавање Румуна у Србију под Кнезом Милошем. — Румунски свештеници у Србији — Кнез Милош и Румуни у Србији.

После Срба, у Србији Кнеза Милоша, било је највише Румуна. Они су и онда становали, у главном, у она четири округа североисточне Србије, у којима и данас станују. Сем тога било их је нешто и у Смедеревском Округу. 1838 године помињу се у селу Куличу,⁴⁾ где их и сад има неколико душа, на прагу да се са свим посрбе; 1831 и 1836 године помињу се и у Смедереву.¹⁾

Број Румуна у Србији за владе Кнеза Милоша не да се одредити, јер су били исте вере са Србима, те су од стране власти увек сматрани као равноправни са њима, и нигде бројно нису од њих издвајани,

Румуни Србије нису давнашњи њени становници. Неки су румунски писци хтели извести њихово порекло од старих римских колониста, некадашњих становника Балканског Полуострва. За такво тврђење нема никаквих доказа. Последњи

1) 10 јула 1833, № 34, писмо Симе Радојковића Кнезу Милшу.

2) 9 јула 1831 пише Суд Нахије Смедеревске Кнезу Милошу: „Овдашњи Власи, ловeћи загањом рибу по Дунаву...“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска). У списку „лица, која су из подрума кнежевског вино узимала“, од 12 дец. 1836, наводи се и „Коста Стаматов, Влах из Смедерева“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска).

остаџи романског становништва ишчезли су са земљишта Србије још у XV веку. Румуни Источне Србије су скорашњи досељеници из Румуније — *Царани* (Taranî, тако названи по Tara или Târa Rucincasca = Земља, или Земља Румунска, Румунија), или из Баната — *Унгуреани* (Ungureani = Угри, Угарски Румуни). Услед мешања једних и других, на земљишту Србије, првобитно је значење речи Царан и Унгуреан, у колико су се очувале, знатно измењено, те данас више значе: Царан — равничар, Крајинац, а Унгуреан — планинац.

Земљиште, које су Румуни у Србији заузели, било је пре њиховог доласка само српско. Оно је било саставни део старе српске државе. На њему су стари српски манастири: Горњак (задужбина Кнеза Лазара), Манасија (задужбина Стефана Лазаревића), Туман, Буково, Витовница, Манастирица, Вратна. На њему су били знатни српски рудници, који се још и данас помињу у народним песмама или иначе у традицији, или им се успомена чува у географским називима (Рудна Глава, Златово, Мајдан Кучајна, Шашка [реч изведена од немачких рудара Саса, који су радили у српским рудницима], Тимок, „знатни поток“ српских народних песама и тако даље). Сва стара гробља из времена пре досељавања Румуна само су српска. Сви натписи на гробном камењу само су српски и односе се само на Србе.

Досељавајући се, Румуни су у Србији затекли Србе, било староседеоце, било нове досељенике из југозападних и јужних српских крајева. Да су Румуни дошли међу Србе најбоље се виде из географских имена на земљишту, које су заузели. Она су сва српска — и за области: Крајина, Кључ Пореч, Црна Река, Звижд, Пек, Стиг, Млава; и за планине: Црни Врх, Сто, Мироч, Велики Крш, Лесковик; и за реке: Поречка Река, Црна Река, Кривовирски Тимок, Пек; и готово¹⁾ за сва села: Бре-

¹⁾ Кад кажемо „готово“, то чинимо с тога, што има села, у којима живе Румуни и са турским именима: Табковаци, Ца-

опшћ, Гор, Дубока, Ракова Бара, Бољетин, Кошница, Дрнајка, Манастирица, Топоница, Слатина, Каменица, Дубочани, Врбица, Речица, Глоговац, Подвршка, Грабовица и тако даље Најзад, да су се Румуни доселили у чисто српске крајеве доказује и локална традиција, која је везана за поједина места, и коју приповедају и Срби и Румуни. Она се односи само на српске историјске личности и српске историјске догађаје. Традиција о манастиру Горњаку у вези је са Кнезом Лазаром,¹⁾ о манастиру Туману и Милошевој Кули у Поречу са Милошем Обилићем,²⁾ о селу Шетоњу са Кнегињом Милицом,³⁾ о планини Мирочу са Краљевићем Марком и Милошем Обилићем⁴⁾, о селу Изварици са Косовском Битком⁵⁾ и тако даље, О румунским историјским личностима и догађајима не знају ништа ни Срби ни Румуни у североисточној Србији. У осталом о своје скорашњем доласку знају и сами Румуни Србије. Свака породица има своју традицију о томе. Сви знају да су досељеници и сви знају откуда су дошли. Многи знају тачно и села из којих су се доселили и рођаке, које су тамо оставили.

Услед злога стања под Турцима, као што смо видели, становници читавих области Србије били су принуђени да беже преко Саве и Дунава. Нарочито је много становништва североисточне Србије отишло из ње у другој половини XVII века. Плодне равнице око Дунава, Тимока и Мораве и планине у развођима тих река, пуне паше и шуме, нису могле

њево, Јакубовац, Мустапин. Само је неколико села са румунским именима (Валакоње, Клокочевац и још нека); али се за сва два кад су постала и од чега им је име изведено (Види: Тих. Р. Ђорђевић, *Кроз наше Румуне*, Београд 1906. страна 25).

1) Т. Р. Ђорђевић, *Кроз наше Румуне*, стр. 88.

2) М. Ђ. Милићевић, *Кнеж. Србија*, стр. 956 и 1035.

3) Т. Р. Ђорђевић, *Кроз наше Румуне*, стр. 89.

4) Вук С. Караџић, *Срп. нар. ђјесме II*. стр. 207—211.

5) *Гласник Српског Географског Друштва* I (1912) стр. 28.

остати пусте. Мало по мало ти су крајеви почели да се насељавају из југозападних и јужних српских области. Млазеви тих досељеника допрли су чак у данашњу западну Бугарску. У исто време, од прилике, падају и почетци насељавања Румуна из Румуније и Баната у североисточну Србију. Поред пустога земљишта, које их је мамило, Румуни из Румуније имали су и специјалних разлога да напуштају Румунију и да беже у Србију. Све до половине XIX века румунски су сељаци били робови бојара и свештенства, на чијим су имањима морали радити и проводити чемеран живог. Само је један део сељака био сопственик своји земље (*moştenari*). Али, мало по мало, најодвратнијим средствима, успеше бојари и црква да постану власници готово целокупне имовине у Румунији. Ратови противу Пољака, Маџара, Турака и Татара, узајамни ратови између Влашке и Молдавије, нсродне године, болештина и народна примитивност исцрпљивали су имовно стање слободних сељака и они су се морали задуживати. Како није било других зајмодавца, сем бојара и калуђера, они, постепено, заједно са својим имањима, допадоше њихових руку, да се више никад не избаве. Зеленашким бојарима и калуђерима притицала је у помоћ и судска неправда. Од слободних су сељака тражене оригиналне тапије на имања, и ако се знало да су многа од њих постала сељачка својина по праву заузимања земљишта. Како сељаци нису могли показати тапија, били су отеривани са свога властитог земљишта. Онима који су имали тапија, оне су биле фалсификоване или отимане. Најзад, ако би слободан сељак и доспео до суда, он је на суду видео бојаре као судије. Често је тужилац и судија било једно исто лице. „У овом послу око отмице свештенство се наслањало на бојаре, а бојари на свештенике; замак и црква дељаху пљачку“.¹⁾

¹⁾ E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*. Paris 1855, стр. 293—295.

Страшан је био положај румунских сељака на имањима бесних и немилосрдних бојара. Докле се у бојарским палатама пресипала раскош и водио најбаналнији живот, дотле су сељаци били убијени бедници од чијег се описа човек мора грозити. Њихови су станови били мрачни бурдељи, са крововима, који су једва нешто вирили изнад земљине површине, са прљавом унутрашношћу и без икаквог намештаја и посуђа¹⁾. Један писац из почетка XIX века вели за кућу румунског сељака да је „права троглодитска пећина“²⁾ а други чак из краја XIX века каже да „колиба афричког Негера боље задовољава потребе живота“ од стана румунског сељака.³⁾ И поред тешких радова, једина храна румунског сељака био је качамак (*mataliga*). Бојари су их још и морално упропашћивали: алкохолним пићем, развратом и пороцима најгоре врсте. „То нису били ни ратови средњег века, ни упади Татара, који су се сваке године понављали, ни пустошење земље; — оно што је упропастило сељаке, жива рана, гангрена, која је подгризала срце и за време мира и за време рата, то су били бојари“⁴⁾ Кад се свему овоме дода: тиранска влада румунских киззова, безбожност цркве, велики државни намсти, исправда и подмитљивост судска и злоупотреба најгоре врсте, тек се онда добија права слика положаја румунских сељака.

Све тобожиње реформе и сви закони били су или без значаја, или су, што је било обичније, само погоршавали стање. После Закона од 5 августа 1746 године, који је имао да поправи сељачко стање, хиљадама је сељака напустило своје домове и одметнуло се у хајдуке. После Декрета од 1775, који

1) Ibidem 284.

2) W. Macmichael, *Journal from Moscow to Constantinople*, London 1819, страна 105.

3) E. de Laveley, *La Péninsule de Balkan*. Paris 1888, t. II, стр. 310.

4) E. Regnault, *Histoire politique et sociale*, стр. 294.

је такође, тобож, поправио сељачко стање, десет хиљада сељака је отишло у планине, да са оружјем у руци протестује противу злог положаја и неправде. Овако очајно стање сељака узрок је и њиховом бежању из земље на све стране: у Трансилванију, Банат, Србију и Бугарску. Тек примера ради, наводимо да је после Закона од 5 августа 1746 маса румунских сељака побегла и из Влашке и из Молдавије. Један попис становништва, извршен после ове тобожње реформе, нашао је у месту ранијих 147.000 фамилија, које су плаћале данак у Влашкој и 112.000, које су плаћале данак Молдавији, само 70.000 у Влашкој и 50.000 у Молдавији¹⁾ Расељавање из Влашке ишло је тако брзо и у таквим размерама да је Порта, 1768 године, наложила кнезу Карлу Гики да забрани глобљење сељака. Поплашени кнез успео је, само великим обећањима, да један део сељака поврати, и то само за кратко време. Већ 1775 године емиграције се поново настављају у свима правцима. После Органичког Регулamenta од 1831 године хиљадама румунских сељака, немоћних да резистирају његовим тешким одредбама, потражило је уточишта ван своје земље. Сељаци из Молдавије одлазили су у Буковину, Бесарабију и Добруцу, а из Влашке у Трансилванију, Србију и Бугарску. Узалуд су границе строго чуване, сељаци су налазили начина да умакну. Нарочито их је много бежало зими преко залеђеног Дунава.²⁾

Такви су узроци учинили да се, појединачно, или у групама, у североисточну Србију населило доста румунског становништва. Оно се насељавало и за владе Кнеза Милоша и после тога. 1857 године пише И. Пчелар да су се Румуни Крајинског Округа доселили „нешто пре сто и шездесет година, а нешто и у овом столетију“.³⁾ Вајганд је нашао

1) Ibidem 72.

2) Ibidem 319.

3) Гласник IX, стр. 201.

у Текији доста Румуна, који су рођени у Банату.¹⁾ И ја сам у својим путовањима по источној Србији наилазио на скоро досељене Румуне.

Румунски су досељеници источној Србији давали, па јој још и сад дају, нешто румунски изглед, и поред тога што су долазили на чисто српско земљиште и у масу српскога живља.

Пре но што пређемо на Румуне у држави Кнеза Милоша да напоменемо још и то да сви Румуни североисточне Србије нису Румуни по пореклу. Многи су од њихових предака били некада Срби, који су услед турске најезде, ратова и насиља пребегли у Румунију и источни Банат, тамо се румунизирали, па доцније, као Румуни, заједно са правим Румунима, добегли у Србију. Примери да је становништво бежало испред Турака и њиховог зулума у Румунију, па се отуда враћало, нису непозната ствар.²⁾ У многим румунским породицама у Србији очувала се традиција да су некад биле српске, да су од турског зулума пребегле преко Дунава, тамо међу Румунима заборавиле свој језик, па се као румунске вратиле у Србију, Неке и сад носе имена по својим српским претцима. Г. Ј. Цвијић вели да од тих фамилија има неких које „трпе да су с Косога“.³⁾ Сви румуни Србије имају српске обичаје. Сви имају *Славу*, која је специфично српски о ичај и коју воју српском речи *празник* (praznik). На српско порекло Румуна у Србији упућује и српска историска традиција, која је међу њима очувана онако исто као и међу Србима. М. Ћ. Милићевић наводи нешто косовске традиције међу Румунима старог поречног Округа.⁴⁾ Даље они причају о старим српским исто-

1) G. Weigand, *Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig 1900, стр. 18.

2) E. Regnault, *Histoire politique et sociale*, стр. 319.

3) *Насеља Српских Земаља* I, стр. 189.

4) М. Ћ. Милићевић, *Кнез. Србија*, стр. 922. И Г. Цвијић казује да Румуни у Србији „имају косовске историске традиције“ (*Насеља* I, 189).

ријским личностима: Краљевићу Марку, Милошу Обилићу, Старини Новаку, исто онако као и Срби.

Пресељавања из Румуније у Србију и обратно била су за владе Кнеза Милоша са свим слободна.¹⁾ Из тих разлога је сеоба Румуна из Румуније у Србију, понајвише у Крајину, била врло честа. Румунске су пак власти оштро мотриле да Румуни не прелазе на српску страну. 12 априла 1834 године пише из Зајечара Стефан Стојановић Кнезу Милошу како су влашке власти „житеље Шимијан Острва, којих је било до десет кућа, све заједно са њиним малом у влашку страну претерале, будући су се бојале да и они не пређу на нашу страну“²⁾ Због оваквих предострожности румунских власти Румуни су били врло обазриви и прелазили су у Србију „потајним начином.“³⁾ Прелажење је бивало, као што се из највеће већине аката види, ноћу. Зими су прелазили преко леда, иначе на ораницама, а неки, кад би били без фамилије, чак и на тиквама.⁴⁾ Понекад су успевали да пребегну само људи, па су се тек доцније, кад би се указала згодна прилика, довијали и преводили своје фамилије.⁵⁾

Многи су бегунци долазили у Србију као убога сиротиња, било што ни у Румунији нису ни-

1) 7 маја 1839, И№ 174, Попечитељство Иностраних Дела пита Совет да ли „треби закључити са правителством влашким уговор да се и наши и њини бегунци натраг враћати имају, или да то буде као и до сад, сирјеч нити да се тражи онај који из Србије у Влашку, нити онај који отуд овамо пребегне. 30 јуна Совет је решио „у согласју са Господом Попечитељима да се, осим злочинаца, нити наши бегунци из Влашке захтевају, нити отуд враћају“ (Државна Архива, Државни Савет 1839).

2) Држ. Арх., Кнежевска Канцеларија, Нахија Црноречка 1834.

3) Држ. Арх., К. К., Нахија Неготинска 23 марта 1834.

4) Држ. Арх., К. К., Нахија Неготинска 12 августа 1837, № 1449.

5) Држ. Арх., К. К., Нахија Неготинска 10 фебруара 1836, № 70; 16 јануар 1835, № 378.

шта имали, било што нису успевали да превезу стоку и другу покретност. Неки су пак успевали да превезу и нешто стоке и нешто покретности.

Гдешто су у Србију добегавали и румунски војници, обично по двојица или тројица у групи.¹⁾ Неки су изјављивали да беже због тога „што служе већ пет година а ни један пут им није дозвољено било својим кућама отићи.“²⁾

Интересантно је пресељавање Румуна са Великог Острва, у Дунаву, у Михаиловац. Још 1830 године писали су Великоострвљани поречком капетану, Тенки Стефановићу, и молили га да се узме код Кнеза Милоша да њихово острво припадне Србији, јер су, поред осталих зала, још и „узјашени од поганих чокоја (бојара), крвопијаца сиротињских.“ 11 фебруара 1831 године дошла су „тајним образом“ два кмета Великог Острва у Пореч са писмима, која су, деветорица у име свију њихових сељака, била потписала да се извести да ли ће Велико Острво „којом срећом“ припасти Србији, или ће „потпасти под јарам влашке земље,“ јер су „Турци већ од летос руке од Острва Великог дигли,“ и да разаберу, ако оно не би припало Србији, да ли би се Кнез Милош смиловао „допустити им на нашу страну, поред Дунава, близу својих притежајемих винограда, дубрава и ливада, поселити им се са свим сељанима, и у које време, пошто они никојим начином у Влашкој земљи остати не желе.“ Кнез Милош је одговорио да ће „сва средства употребити“ да Велико Острво под његово правителство дође, а ако не успе, да ће им на нашој страни дати земље за живот. Не могући чекати решење судбине Великог Острва, још те године пребеже са њега 38 фамилија у Србију. После силне преписке и непрестаних молби Великоострвљана да припадну Србији, и после великих

1) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 6 јуна 1835; Нах. Тимочка 22 августа 1835, № 378.

2) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 11 априла 1835, № 15.

напора Кнеза Милоша за то, он им је, најзад, 25 маја 1832 године, одговорио да му средства, којима је мислио и желео да их присаједини Србији, „нису за руком испала“ и да им не може ништа друго препоручити, већ да се из Великог Острва у „Црну Реку селе, или да у Острву судбину своју стрпљиво носе.“ Но и поред тога, и поред претње и терора од стране румунских власти, они наставе и даље молбе Кнезу Милошу. У исто време они постепено почеше и прелазити на српску страну. 22 марта 1833 године било их је већ 120 кућа само на имању попа Јована из Јабуковца, између Каменице и Слатине, које је Кнез Милош за њих био откупио од попа Јована. 15 јуна исте године било их је 170 кућа. Место, на коме се ове румунске куће населише, назва сердар Стефан Стојановић по „имену Михаил-бега“ (Кнеза Михаила) — Михаиловац. 19 и 20 марта 1834 године сердар Стефан Стојановић, потајно на лађама из Пореча, цело је Велико Острво „са свим мушким и женским полом и са свим малом њиховим преселио, тако да је само нешто мало хране и неколико комада говеда заостало, које би све преселио био, да ветар противан није био.“ Тада је прешло 57 фамилија са 130 мушких и 147 женских чланова, и превезено је 186 грла говеди, 70 коња, 694 овце и козе, 90 свиња великих и малих, 70.000 ока кукуруза и 3000 ока пасуља. Тако је „влашка власт безчеловечним угњетенијама, која по свему влашком народу видети се могу, до тога довела да су први житељи великоострвски, који су на нашу страну прешли, богати морали.“¹⁾

Сви Великоострвљани били су за три године ослобођени „од свију тегоба земаљских,“ осим харача и кулука, али им ни харач није наплаћиван све до 1836 године. 1834 године саграђена је у Михаиловцу црква о трошку Кнеза Милоша. Али

¹⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска, писмо Кнеза Милоша Стефану Стојановићу од 24 марта 1834, № 1050.

при свему томе они нису остали на миру. Румунске власти развију међу њима врло живу агитацију, позивајући их на повратак и обећавајући им да ће сваки ко се врати „три године од сваког данка и кулука ослобођен бити.“ Лаковерни Румуни поверују, и, већ ноћу између 26 и 27 јуна 1834 године, двојица, заједно са фамилијама, пребегну у Румунију. Даље: 24 јануара 1835 побеже још један; 9 марта 1835 — шест фамилија; 28 марта — једна; 25 априла — опет једна. Сем тога и други су се спремали да пођу истим путем. Три фамилије које су покушале да беже, ухвате сами Михаиловчани и власти их преселе у Туприју. 1839 године вратило се из Михаиловца на 50 кућа. Поред наговарања румунских агената и поред своје несталне природе, они су се исељавали, како су тврдили, и због тескобе. Нуђено им је да се одселе у други који крај Србије, где би имали више простора, али они нису хтели да се одвајају.

*

Пре ослобођења нових крајева источне Србије под Кнезом Милошем Румуни су добегавали у слободну Србију и из Тимока и Црне Реке. Из Тимока је велики број Румуна дошао у Пореч и Пожарсвачку Нахију још пре ослобођења под Кнезом Милошем, још 1813 године, после смрти Хајдук-Вељкове и пада Крајине у Турске руке. По традицији, коју сам ја забележио у Омољу, неки су Румуни тада побегли из Тимока чак у Банат. Од тадашњих бегунаца многи су се вратили у Тимок, а многи су остали у Пожаревачкој Нахији, те су образовали читава села: Влаоле, Јасиково и Лесково у Омољу.¹⁾ После ослобођења Србије из неослобођеног Тимока и Црне Реке пуно је насељеника дошло у њу. Бегунци отуда јављају се у актима Државне Архиве још 1817 и

¹⁾ Поред народне традиције види о томе и акт у Држ. Архиви од 3 јуна 1835, № 246, Нах. Неготинска.

1818 године.¹⁾ 3 јануара 1823 пише Кнез Милош Јоксиму Милосављевићу у Пожаревцу о неким Румунима из Великог Црнића, који су се прошлог лета доселили из Тимока.²⁾ 18 марта 1834 године пише из Пореча Вуле Григоријевић Кнезу Милошу о неком Влаху, који је те зиме пребегео са женом из Брегова у Видинском Пашалуку и настанио се у селу Црнајки у Поречу.³⁾ Само у селу Влаолу (Срез Омољски) биле су 1834 године 24 фамилије, које су се доселиле из Крајине и Црне Реке: 1817 године дошло је у Влаоле из Кривеља — 6, из Бучја — 5, из Дубочана — 6, Бора — 1, Горњава — 1, из Луке — 1 фамилија; 1819 године из Бучја — 1; 1820 из Рудне Главе — 2; 1834 из Топле — 1 фамилија.⁴⁾ — Кнез Милош је и ове бегунце лепо примао и за неко их време ослобађао од пореза.⁵⁾ Несталног темперамента, многи су се од њих, и поред забрана Кнеза Милоша, враћали на стара огњишта у турску страну. Неки су имали и парочитих разлога за то. 7 фебруара 1829 године јавља из Пореча Стефан Стефановић Кнезу Милошу да је из Поречке Реке побегло до „двадесет глава“ Румуна у Црну Реку „због глади.“⁶⁾ После ослобођења Тимока и Црне Реке вратили су се врло многи на своја стара огњишта и на своја имања. У Зајечарској Судској Архиви има много података о томе у парницама, које су, вративши се, имали са рођацима и сељацима, који су им били приграбили куће и напуштена имања.

Нарочито је много и српских и румунских бегунаца из Тимока и Црне Реке дошло у Србију 1829 године. Те године био је велики рат између Русије и Турске. У целој Турској, нарочито у зем-

1) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 14 јуни 1818.

2) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка.

3) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка.

4) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 3 јуни 1835, № 246.

5) Држ. Арх., К. К., Деловодни Протокол 3 јануар 1823, № 11.

6) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка.

љма поред Дунава, завлада велики страх. На Дунаву се стаде гомилати турска војска да дочека Русе, који су долазили преко Мале Влашке. Обесна, она поче чинити зулуме. 28 маја руска војска пређе Дунав и заузео Рахово. Око половине јула стиже у Видин и Мустафа-паша, скадарски везир, да ту начини базу за своје операције према Русима. И његова је војска чинила зулуме. Због таквог стања народ из крајева на домак Србије поче у масама прелазити у њу. 25 априла 1828 године пише из Пореча Стефан Стефановић Кнезу Милошу: „Крајина се готово са свим у бегство дала и испунила је Поречку Реку. Ја сам наредбу учинио чрез доброг момка и све их оправљам у унутрашњост вилајета нашег“. ¹⁾ 26 јуна 1829 пита из Пожаревца Кнез Коџа Марковић Кнеза Милоша хоће ли наплаћивати порезу и од „бежунара“, „то јест Крајинаца и Црноречана, који су издоходили и данас доходе једнако“. ²⁾ 28 јула 1829 пише из Жагубице омољски кнез, Јован Поповић, Кнезу Милошу: „Сад од зулума војске скадарског паше Видинска и Крајина дан ноћ под десницу Сијателства Вашег прибегаваи нема дана да не прође по 40 или 50 кућа амо преко нас, и доле к Пожаревцу одлазе“. ³⁾ У јесен 1829 године појави се у Видину „кужна болест“ (куга), и тим поводом, 28 новембра, пише Кнез Милош Стефану Стефановићу у Пореч да спречи долазак становништва из Крајине и Црне Реке. 1 децембра 1829 пише Стефан Стефановић Кнезу Милошу да је начинио „контумац и на Поречкој Реци стражу утврдио“ и да полази у Поречку Реку „да по свим путовима од Црне Реке и Крајине страже на синору нашем постави и све путове од Црне Реке и Крајине обрати на један, мирочки, пут, који к контумацу поречком иде“. ⁴⁾

¹⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 1829.

²⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 1829.

³⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка 1829.

⁴⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска.

Тако је ово долажење Румуна са истока потпуно пресечено. У осталом, и рат је између Русије и Турске у ово време већ био завршен.

Ови бегунци нису остали у тадашњој Србији. 2 септембра 1829 године закључен је у Једрену мир између Русије и Турске, те су се бегунци могли враћати својим кућама. Међу тим они се одмах нису вратили, нешто због несрећених прилика, нешто због болештине, а нешто због зиме, која је наступила. Изгледа, пак, да су се с пролећа највећим делом вратили. 17 априла 1830 пише из Пожареваца кнез Коџа Марковић Кнезу Милошу: „Крајинци, бегунари, који су од лани долазили, сад почели враћати се на своја места натраг“. 1) Враћање као да није ишло оном брзином, којом је ишло досељавање. Изгледа да сви бегунци нису смели да се врате одмах, а неки су се вратили чак после присаједињења Тимока и Црне Реке Србији. 2)

Док су Турци држали Тимок и Црну Реку неки су Румуни из њих били припућени да беже и у Румунију. После ослобођења тих крајева, они су се вратили у њих, обично на своја имања. 3)

За владе Кнеза досељавали су се Румуни у Србију и из Баната. Ових је досељеника много мање но из Румуније. Досељавали су се обично, или појединачно, или по једна фамилија; ретко кад више од један пут. Узрок је њиховом досељавању различит: сиротиња, авантура, или кривица, чију су казну хтели да избегну. Има помена да су бежали и из војске. 4) Иначе су у свему били онакви какви су били и њихови сународници из Румуније.

1) Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачка

2) 16 септембра 1834 пише из Доњег Милановца Стефан Стефановић Кнезу Милошу о путу преко Честобродице и Машила, којим су се „враћали бежинари на својим колима из Пожаревачке Нахије у Крајину *лейос*“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Пожаревачке).

3) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 22 март 1834, № 1.

4) 27 децембра 1836, № 1596 јавља Стефан Стојановић Кнезу Милошу да су „између 18 и 19 децембра т. г. три ау-

Румуни су се насељавали по читавој истој Србији, почевши од Смедерева¹⁾ па до истој граница Србије, које су 1833 године разминуте до Тимока. У почетку су се насељавали где је ко хтео, обично по селима, у којима су им лигарије досељених рођака, пријатеља и познанка. Сем тога одлазили су и у друга села, у који а је било довољно празнога земљишта, које су могли, без тешкоћа, заузимати. Нових села, за време Кнеза Милоша, колико је мисли познато, Румуни у Србији нису образовали. Овако слободно астањивање трајало је до 1835 године. 22 августа 1835 године наредио је Кнез Милош да се бегунци из Румуније шаљу у Окружје Црноречко и даље, „само да се не би на граници находили“.²⁾ Немирна душа, они су често пута били или терет за власт, или опасност за околину. Због тога су у много случајева прогањани из места место. Три куће Румуна Михаиловчана, за кој власти нису биле сигурне да неће побећи на велико Острво, отеране су, као што смо видели, у Ђуприју. У августу 1835 године прогнате неке румунске фамилије из Манастира у Кљу (Манастирица) у Црну Реку.³⁾

Но Румуни ни иначе нису били у Србији врло стални. Врло је много помена о томе да су са фамилијама добегли у Србију, па да су се после неког времена опет вратили у Румунију, и обратно. 9 октобра 1833 године пише Стефан Стефановић Кнезу Милошу да „у Кључу имаду неколико ви-

стријска солдата из команде старо-оршавске, села Рударје, неки Јон Албу, Ђорђе Пуја и Мојсеј Ферич на једној ораници пребегли на нашу страну“ (Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска).

1) Коста Петровић доселио се из Букурешта у Смедерево 1822 године (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска 24 мај 1828, № 732), Мијалко Јанковић дошао је у Смедерево „из Влахије“ 1830 (Држ. Арх., К. К., Нах. Смедеревска 23 јуни 1830).

2) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1835, № 378.

3) Држ. Арх., К. К., Нах. Црноречка.

нограда без господара свог, који су којекад у Влашку испрелазили и тамо заостали живети“.¹⁾ Из аката се види да су из Крајине, за владе Кнеза Милоша, многе румунске фамилије пребегле у Румунију. За многе од њих стоји да су у Србији биле пука сиротиња. За многе одсељедике су забележени и други узроци одсељавања: Цветко Петровић из Брзе Паланке „рђаво је са својом женом живео, па из тог узрока у Влашку је побегао“²⁾ Никола Михеи из Цанова (Цањево), младић од 20 година, оставио је своју жену, па са једном девојком из истог села побегао у Румунију,³⁾ Ђорђе Драгомир из Рткова такође је побегао са девојком⁴⁾. За многе бегунце узроци нису наведени, или се просто каже да је узрок напознат.

Српске власти нису допуштале одсељавање у Румунију, Због тога су Румуни одлази или тајно, или су, обманувши власти, као да ће привремено, или ва кратко време, отићи у Турску, добијали пасоше, па, место у Турску, одлазили у Румунију.⁵⁾

Неки су Румуни пребегавали из Србије у Румунију, остајали тамо неко време, па се опет враћали у Србију. Тако је неки Првул Гран из Грабовице (Округ Крајински) побегао у Румунију у августу 1834, а вратио се већ у децембру исте године.⁶⁾ Неки су се враћали после годину, две, или још доцније.

Неки су Румуни бежали и у Турску. Разлози су за то били ситни и врло различити. Стојан Беновић из Јасикове побегао је ноћу између 13 и 14 марта 1835 године са женом и четворо деце у Видински Пашалук „јер је одонуда родом био“⁷⁾

¹⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска.

²⁾ Држ. Арх., К. К. Нах. Неготинска 12 јуни 1834, № 17.

³⁾ Држ. Арх. Нах. Неготинска 15 септембр 1835, № 35.

⁴⁾ Држ. Арх., Нах. Црногорска 16 јули 1837.

⁵⁾ Држ. Арх., Нах. Неготинска 12 јуни 1834, № 17.

⁶⁾ Држ. Арх., Нах. Неготинска 13 децембра 1834, № 39.

⁷⁾ Држ. Арх., Нах. Неготинска 28 март 1835, No 11 и 12.

Баџа Ратар побегао је 1836 у Видински Пашалук са туђом женом и са њено двоје деце,¹⁾ Стан Васиљевић из Мале Јасикове имао је сина, који је служио у артилерији у Крагујевцу, па је побегао из војске у Видински Пашалук; 9 јуна 1837 побегне за њим и Стан заједно са десетогодишњим сином, одведавши 20 оваца, 12 коза и 2 вола и оставивши на дому своју другу жену и њено троје деце,²⁾ Данул Ђорђевић из Радујевца побегао је 20 новембра 1837 године са девојком из истог села.³⁾ У многим случајевима су узроци непознати.

*

Међу Румунима у Србији за дуго су се одржали румунско богослужење и писменост, чији су носиоци били румунски свештеници, већином досељеници, као и Румуни, из Румуније и Баната. 1733 године били су Гаврило монах манастира Рукомије и поп Гаврил из Ливадице родом „од Влашке“,⁴⁾ 1734 године био је у Мајдан-пеку свештеник неки Шарбан, родом из Ореза, који „српски ни мало не зна“ а „читати по влашком језику добро зна“.⁵⁾ Како је онда било главно хришћанство, а не народност, то су румунски свештеници били пароси и у чисто српским местима. Тако је 1734 био у Крушевици (данашњег Кучево) свештеник Павле, родом из Најдеша, „који српски по мало чита, а влашки боље зна“. Он је поред румунских села: Дајше, Нереснице, Дубоке и Волује био свештеник и у чисто српским селима: Крушевици и Кучајни. Шта више овај је свештеник мало имао користи од своје румунске пастве, „јер Власи му не даду бира, нити

1) Држ. Арх., К. К., Нах. Црноречка 30 август 1836, No 847.

2) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1836.

3) Држ. Арх., К. К., Нах. Црноречка 27 новембар 1737 No 2157.

4) Гласник 56, 178.

5) Сјоменик 42, 103.

од другог прихода има што од Влаха сем знамења“.¹⁾ Од 1780—1790 био је у Зајечару свештеник неки Барбул, који се доселио из Румуније.²⁾ Да се тада заиста није гледало на језик и народност, већ само на хришћанство, показује пример маријанског свештеника Радосава из прве половине XVIII века, који се „родио и васпитао у Видину, учио се књизи у каравлашком манастиру Житјану, поставио га за ђакона владика Видински Сиисон, који га је произвео и за свештеника“.³⁾ Од књига је пак исти свештеник имао: „Саборник *српски*, Октих и Псалтир *московски*, Требник и Литургију *московску*“.⁴⁾ И у црквама су књиге биле врло мешовите. Примера ради наводим пожаревачку цркву Светог Аранђела, у којој је било: српских, бугарских, руских и румунских службених књига.⁵⁾ Ни црквени поглавице нису правили разлику у хришћанским народностима, те су кандидате, ма које народности били, рукополагали и давали им парохије где било. Тако је пожаревачки свештеник из 1733 године Стефан Аранитовић био родом „од Влашке“, а рукоположио га је на ђаконство Исајија Антонијевић, а на свештенство еоградски владика Максим Несторовић 1732 године.⁶⁾

Овакво је стање трајало кроз цео XVIII век. Вајганду је показивао игуман манастира Вратне старе румунске литургијске књиге, од којих је једна

¹⁾ Ibidem, 111., 112. — Румуни су у XVIII веку били у опште рђави парохијани. Свештеник Исак из Затоња држао је и село Тополовник са 67 кућа самих Влаха „од којих никакве користи није имао сем за венчање и знамење“ (*Гласник* 56, 147). Власи су чак у опште били слабо побожни, „нити пазе поста, нити слушају црквено служеније и повеленије, него, мрсе уз пост као и уз мрсе, сем што у велики пост рибе једу“ (Ibidem 140).

²⁾ Зајечарска Судска Архива, акт од 8 маја 1839 г., No 31.

³⁾ *Споменик* 42, 121.

⁴⁾ *Гласник* 56, 174.

⁵⁾ Ibidem 183.

⁶⁾ Ibidem 184.

била из XVII века.¹⁾ У Народној Библиоцици у Београду налази се велика количина црквених књига на румунскоме језику, штампаних у XVIII и почетку XIX века, које су донесене из Источне Србије. Њих у Србију није унела никаква пропаганда, као што су неки мислили, већ су остатак из доба, када се није гледало на народност, те су румунски свештеници из њих слободно вршили службу на румунском језику.

Румунско богослужење и румунска писменост одржали су се у Србији и за владе Кнеза Милоша у истом облику као и раније. Заједно са румунским народом у актима се помиње да су долазили у Србију, и за његове владе, и румунски свештеници. Са Румунима, који су са Великог Острва пребегли у Србију, дошли су и њихови свештеници; у децембру 1836 године пребегло је у срез Кључки поп Станко Матијевић,²⁾ и тако даље. Сем тога они се помињу и иначе. 29 јула 1823 пише Кнез Милош Јовану Обреновићу у Пожаревцу „да Влах Страхин из Маријане шаље се данас у Београд да се онамо за пароха жвижданскога рукоположи.“³⁾ 9 и 11 априла 1824 помиње се некакав „Влах калуђер из Манасије,“ који се, због својих рђавих дела, казни са 100 150 штапова и прогони „преко границе у Крајинску.“⁴⁾ 28 новембра 1824 године пише из Пожар пца Јован Обреновић Кнезу Милошу о некаквом монаху, који се родио у Букурешту, а по-калуђерио у Светој Гори, да моли, „не би ли му се где место обитанија определило.“⁵⁾ У писму Крсте Павловића баш-кнеза из Неготина и другова од 21 новембра 1826 године казује се да је

¹⁾ G. Weigand, *Die rumänischen Dialekte der Kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, стр. 3.

²⁾ Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска, 12 децембар 1836, № 1501.

³⁾ Држ. Арх., Дел. Прот. 1823, № 1423.

⁴⁾ Држ. Арх., Дел. Прот. 1824., № 591 и 606.

⁵⁾ Држ. Арх., Јован Обреновић, 1824.

до тада био у манастиру Вратни калуђер Јоаникије из Влашке, па је учинио похару у манастиру и покушао да побегне.¹⁾ Попа Јона Гамаду из села Слатине запопио је епископ тимочки 1 јула 1834 године, и он је одмах, после неколико, дана побегао у Румунију.²⁾ У Злоту 1835 године био је свештеник неки Јон Владу.³⁾ Румунски се свештеници помињу у протопрезвитеријатима: неготинском, кладовском и милановачком.⁴⁾ Има података из којих се види да неки румунски свештеници нису ни знали српски. У Бољевцу се у цркви чувају протоколи рођених, венчаних и умрлих, који су припадали манастиру Крепичевцу (Срез Бољевачки) и који почињу од 1837 године, од установљења таквих протокола у Србији. Томе манастиру припадало је и румунско село Злот, чији свештеник Јон Гуран (или како се сам потписивао Івнѣ ГѸранѣ. Можда је то онај исти Јон Владу који се помиње у Зајечарској Судској Архиви) није знао да пише српски, но је протокол испуњавао на румунском језику.⁵⁾ Чак и после прогласа црклене аутономије у Србији 1832 године бивало је случајева да су у Источној Србији рукополагали за свештенике Румуне, који нису знали да служе на словенскоме језику. Тако

1) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1826.

2) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 12 јули 1834, № 17.

3) Зајечарска Судска Архива 1835.

4) 12 октобра 1837 г., № 287 пише тимочки епископ Доситеј Новаковић проти неготинском: „Дошло нам је до знања да се много пута помеђу свјашченством влашким догађало, као у протопрезвитеријату: неготинском, кладовском и милановачком, да на Васкресеније, после литургије, даду просфоре у вино надробити и на место причашченија ђак на двери народу даје.“ Због тога се се наређује проти „да свјашченству влашком находећи се у Вашем протопрезвитеријату строжајше именем нашим закажете да у напредак овако не би чинили и да од јако тај обичај искорени“ (Архива Протопрезвитеријата Неготинског).

5) Овог Јона Гурана преместио је 24 јула 1839 г., Е№ 99, владика Доситеј Новаковић у Браву Паланку (Архива Прот. Неготинског).

је 1 јула 1834 године дао епископ тимочки Доситеј Новаковић синђилију Јефтимију Стојановићу—Поповићу, чији су претци такође били румунски свештеници, поставивши га за свештеника у Кобишници. Јефтимије је умро у шездесет шестој години живота, 6 новембра 1873 године Све до смрти служио је у својој парохији на румунском језику.¹⁾ 12 јула 1834 пише из Неготина Стефан Стојановић Кнезу Милошу да је ноћу између 10 и 11 јула поп Јон Гамада из Слатине у Нахији Крајинској, „кога је ипископ тимочки 1 јула те године запопио, побегао са својом женом у Влашку“, и ако „овамо никакве грешке учинио није.“²⁾ Шта више у ово време има чак и помена о преласцима румунских свештеника у Србију. 12 децембра 1836 јавља Стефан Стојановић Кнезу Милошу да је између осталих пребегао из Румуније и „поп Станко Матијевић.“³⁾ Тек са добијањем кандидата из наше Богословије постепено нестаје румунских свештеника у Србији.⁴⁾

1) Његову синђилију и свештене књиге на румунском језику видео сам 27 маја 1912 год. у његовог унука Михаила Петровића, селака из Кобишнице.

2) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1834.

3) Држ. Арх., К. К., Нах. Неготинска 1836.

4) У северозападној Бугарској, у којој такође има Румуна у миси у околицима: Видинском (Срва Видински и Кулоки), Брачонском (Срва реховски) и Трновоком (Срва виштолки), одржали су се румунски свештеници поред бугарских све до данас. Од прогласа Егвархије, нарочито од ослобођења Бугарског њих је све мање. Кандидати на румунско свештенико спремили су се или у Румунији, или у бољих румунских свештеника у Бугарској, а рукополагао их је митрополит видински. Књиге су допосили из Румуније. 1870 г. би постављен у Видину егвархијски митрополит Антим, и од тада почиње и у његовој епархији свуда словенско богослужење, али стари румунски свештеници још ни до данас нису сасвим изумрли. У Брегову, румунском селу у Бугарској, на граници према Неготину, пре десет година, три свештеника: Станко, Костадин и Стан, нису знали бугарски, већ само влашки, којим су језиком вршили и верско обреде. И млађи свештеници тамо готово сви знају влашки, и само службу, крштење, венчање и опело морају вршити на словенском језику, остало, на захтев парохијана, могу вршити и на румунском.

„Кад је реч о молдаво-влашким сеоским свештеницима, треба их замишљати као обичне сељаке: иста ученост, исто одело, исти терети; они раде земљу, хране своју жену и децу, плаћају порезе, кулече; знају да читају само штампане црквене књиге; ако ко случајно зна писати или читати рукописе, то се сматра као прави луксуз. Свештеник има само да служи Службу Божију, да чита Јеванђеља, таква, каква су, без коментара, и то је све“.¹⁾ Уз то су ови румунски свештеници били сујеверни: ослобађали су од грехова, гонили ђаволе, бацали анатеме и чинили ствари, које су, поред наивности, биле још и у опреци са хришћанском религијом. Видели смо мало пре како нису умели народ причешћивати. Неки су причешћивали свет копривом; неки су раскопавали вампире.²⁾ Ни српски свештеници за дуго у XIX веку нису били бољи. Број румунских свештеника у Србији се пагло смањивао. Они су прелазили у Србију у пропорцијама пресељавања Румуна, тако да за потомке раније пресељених генерација, чији су свештеници изумирали, није било довољно свештеника. Најзад, док је Србија била под Турцима, а њена црква под грчким владикама, неки су свештеници, и српски и румунски, могли егзистирати; али кад је у њој проглашена црквена самосталност и на њено чело почели долазити учени богослови, тада су заједно са српским, неким, свештеницима, постепено, ишчезли и румунски.

Поред румунских свештеника и богослужења на румунскоме језику било је за владе Кнеза Ми-

1) E. Regnault, *Historie politique et sociale*, стр. 322.

2) 29. марта 1838, № 255 јавља из Зајечара епископ тимочки Доситеј Новаковић како је проту неготинског и јереја Јона Матејића из Радујевца послао на епитимију у манастир Светог Романа што су допустили да сељаци раскопавају „мртво тело, које су за вампира прогласили“ (Архива Неготинског Протопрезвитеријата).

лоша у Србији и нешто писмености румунске. 10 јануара 1837 пише Општина Текиска на румунскоме језику Кнезу Милошу и моли га да јој помогне да сагради цркву.¹⁾

Румуни су на земљишту Србије, и под Турцима и доцније, били у свему на равној ноzi са Србима. Кнез Милош их није одвајао од Срба ни у погледу заштите, ни у погледу дужности и ослобађања од ње. 1821 године украде спахија села Макаца са ливаде кћер неког Пауна Влаха, и Кнез Милош развије велику ревност да је поврати, „јер се то трпети не може, вели он у писму кнезовима београдским, у мирно време *децу нашу* грабити и у ропство водити.“²⁾ 16 фебруара исте године наређује Кнез Милош да се Власима „у она два села који се с храном оскуђевају даде храна, нека се исхране да не помреду од глади.“³⁾ Када је у Србији установљена редовна војска, Румуни су узимани за војнике као и Срби.⁴⁾ 22 фебруара 1822 године наредио Кнез Милош за некакве Влахе, који су му се жалили, да морају „платити са свим прочим сељанима њиховим порезу као што им је и порезано“ и да морају „с онима раван кулук чинити у сваком требованију.“⁵⁾ У погледу ослобађања од пореза према Румунима се из истих разлога и на исти начин поступало као и према Србима,⁶⁾ о чему у актима има пуно помена.

Румуни су за владе Кнеза Милоша били прави дивљаци, зли поданици, велики преступници, без моралних скрупула и без смисла за живот у сло-

1) Држ. Арх. К. К. Нах. Неготинска 1837.

2) Држ. Арх., Дел. Прот., 20 јули 1821, № 952. Види још № 949, 1028, 1058, 1060, 1071, 1125, 1128, 1159, 1198, 1300, 1355.

3) Држ. Арх., Дел. Прот. 1821, № 144.

4) М. Петровић I, 686.

5) Држ. Арх., Дел. Прот., 1822, № 294.

6) Од пореза је био слободан сваки отац који са собом у кући има два ожењена сина, или кад је ко велики сиромах. Даље су ослобађани, луди, бесомучни, слепи, сакати и болешљиви људи (Вук С. Карџић: *Исјор. и ейн. сјиси* I, 197).

бодној земљи. 19 јула 1921 године препоручује Кнез Милош Вулу Григоријевићу да га извести за село Црнајку „је ли истина да су се Власи хотели Турком предати, ако буде истина да пошље Господар (Милош) својих двадесет момака за издржавање Црнајке.“¹⁾ И непрестано бежање из Србије у Турску и обратно показује да су тражили угодности, а не слободе.

1) Држ. Арх., Дел. Прот. 1821, № 939.